O‘ZBEK TILIDAGI HARBIY LEKSIKANING BOYISHIDA INGLIZ VA NEMIS TILLARINING AHAMIYATI

B.A.Gadayshayev[1]

1. Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Roman-german tillari kafedrasi o‘qituvchisi

Mas'ul muallif: Gadayshayev Bobir Abdullovich, Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Roman-german tillari kafedrasi o‘qituvchisi.

e-mail: bobirgadayshaev@gmail.com

Received: 10 Noyabr 2026
Accepted: 15 Noyabr 2026
Published: 20 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Gadayshayev, B. A. O‘ZBEK TILIDAGI HARBIY LEKSIKANING BOYISHIDA INGLIZ VA NEMIS TILLARINING AHAMIYATI / B. A. Gadayshayev // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 72–74.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi harbiy leksikaning shakllanishi va boyishida ingliz hamda nemis tillarining o‘rni lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Harbiy terminlarning o‘zlashish omillari, ularning semantik xususiyatlari, fonetik va morfologik moslashuvi hamda zamonaviy harbiy kommunikatsiyada qo‘llanish holatlari yoritiladi. Shuningdek, ingliz va nemis tillaridan o‘zbek tiliga kirib kelgan harbiy terminlarning sohaviy mazmuni va terminologik tizimdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: harbiy leksika, harbiy terminologiya, o‘zlashma so‘zlar, ingliz tili, nemis tili, leksik boyish, terminologik tizim, semantik moslashuv, fonetik moslashuv.

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ В ОБОГАЩЕНИИ ВОЕННОЙ ЛЕКСИКИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье анализируется роль английского и немецкого языков в формировании и обогащении военной лексики в узбекском языке с лингвистической точки зрения. Выделены факторы ассимиляции военных терминов, их семантические свойства, фонетическая и морфологическая адаптация, а также примеры использования в современной военной коммуникации. Также раскрывается поле содержания военных терминов, вошедших в узбекский язык из английского и немецкого языков, и их значение в терминологической системе.

Ключевые слова: военная лексика, военная терминология, заимствованные слова, английский, немецкий, лексическое обогащение, терминологическая система, семантическая адаптация, фонетическая адаптация.

THE ROLE OF ENGLISH AND GERMAN IN ENRICHING THE MILITARY VOCABULARY OF THE UZBEK LANGUAGE

Abstract. This article provides a linguistic analysis of the role of the English and German languages in the formation and enrichment of military vocabulary in Uzbek. It examines the factors influencing the adoption of military terms, their semantic characteristics, their phonetic and morphological adaptation, and their usage in contemporary military communication. Furthermore, the article explores the specialized content of military terms borrowed from English and German, as well as their significance within the terminological system.

Keywords: military vocabulary, military terminology, loanwords, English language, German language, lexical enrichment, terminological system, semantic adaptation, phonetic adaptation.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida xalqaro harbiy hamkorlikning kengayishi, zamonaviy harbiy texnologiyalarning rivojlanishi hamda mudofaa sohasida ilmiy-texnik yutuqlarning jadallashuvi milliy tillarning harbiy terminologik tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, o‘zbek tilidagi harbiy leksikaning shakllanishi va boyishida xorijiy tillar, jumladan, ingliz va nemis tillarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tillar orqali o‘zbek harbiy terminologiyasiga yangi tushunchalar, atamalar va terminologik birliklar kirib kelib, ularning milliy til me’yorlariga moslashuvi jarayoni yuz bermoqda. Bu holat harbiy leksikaning lug‘aviy tarkibini kengaytirish bilan birga, uning semantik va funksional imkoniyatlarini ham rivojlantirmoqda.

Ingliz tilining zamonaviy xalqaro harbiy muloqot, mudofaa texnologiyalari, harbiy boshqaruv, axborot-kommunikatsiya tizimlari va strategik rejalashtirish sohalaridagi yetakchi mavqei uning o‘zbek harbiy terminologiyasiga ta’sirini kuchaytirmoqda. Xususan, dron, radar, tank, snayper, logistika, monitoring kabi terminlar harbiy va unga aloqador sohalarda keng qo‘llanilmoqda. Ushbu birliklarning ayrimlari bevosita ingliz tilidan, boshqalari esa vositachi tillar orqali o‘zbek tiliga o‘zlashgan bo‘lib, ularning qo‘llanish doirasi zamonaviy harbiy faoliyat ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Nemis tilining o‘zbek harbiy leksikasiga ta’siri esa, avvalo, harbiy ish, texnika, qurol-yarog‘, harbiy ta’lim va tashkiliy boshqaruvga oid terminologik birliklarning shakllanishi hamda tarixiy o‘zlashuv jarayonlari bilan izohlanadi. Nemis tilidagi ayrim harbiy atamalar Yevropa harbiy tajribasi, texnik taraqqiyot va tarjima jarayonlari orqali boshqa tillarga,

jumladan, o‘zbek tiliga ham ta’sir ko‘rsatgan. Bunda bevosita o‘zlashuv bilan bir qatorda rus tili vositasidagi bilvosita o‘zlashuv holatlarini ham farqlash muhimdir. Chunki terminning kelib chiqish manbasini aniqlash uning tarixiy taraqqiyoti va tilimizdagi o‘rnini ilmiy jihatdan to‘g‘ri baholash imkonini beradi.

Tilning lug‘at tarkibi jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, texnologik va madaniy o‘zgarishlar ta’sirida muntazam ravishda rivojlanib boradi. Ayniqsa, harbiy soha taraqqiyoti, qurol-yarog‘ va texnik vositalarning takomillashuvi, xalqaro harbiy hamkorlik hamda mudofaa tizimidagi yangilanishlar harbiy terminologiyaning boyishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan, o‘zbek tilidagi harbiy leksikaning shakllanishi va rivojlanishida xorijiy tillardan o‘zlashgan birliklarni o‘rganish muhim lingvistik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek harbiy leksikasining rivojlanishida turli tarixiy davrlarda arab, fors-tojik, rus va boshqa tillarning ta’siri kuzatilgan. Keyingi davrlarda esa xalqaro harbiy-texnik aloqalar, zamonaviy texnologiyalar va harbiy ta’lim tizimidagi integratsiya natijasida ingliz hamda nemis tillaridan o‘zlashgan terminlarning ahamiyati ortib bormoqda.

Ingliz tili bugungi kunda xalqaro harbiy hamkorlik, harbiy aviatsiya, axborot texnologiyalari, aloqa tizimlari va zamonaviy boshqaruv sohalarida keng qo‘llanadigan tillardan biri hisoblanadi. Nemis tili esa harbiy tarix, muhandislik, texnika, qurol-yarog‘ ishlab chiqarish va harbiy nazariya bilan bog‘liq terminologik qatlamning shakllanishida muayyan o‘rin egallaydi.

Shu sababli ingliz va nemis tillaridan o‘zbek tiliga kirib kelgan harbiy terminlarni qiyosiy-lingvistik jihatdan o‘rganish, ularning ma’no xususiyatlarini aniqlash hamda milliy terminologik tizimga moslashuv jarayonlarini tadqiq etish dolzarb masalalardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy-chog‘ishtirma, etimologik, komponent tahlil va semantik tahlil metodlaridan foydalanish nazarda tutiladi. Mazkur metodlar ingliz va nemis tillariga mansub harbiy terminlarning o‘zbek tilidagi muqobillari bilan qiyoslanishi, ularning shakliy va mazmuniy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot obyekti sifatida o‘zbek tilidagi harbiy leksika, predmet sifatida esa ingliz va nemis tillaridan o‘zlashgan harbiy terminlarning leksik-semantik, fonetik hamda morfologik xususiyatlari tanlangan.

Tahlilda harbiy texnika, qurol-yarog‘, harbiy boshqaruv, aloqa, aviatsiya va zamonaviy raqamli harbiy tizimlarga oid terminlar asosiy material sifatida qaraladi.

Tahlil va natijalar. Harbiy leksika tilning muayyan kasbiy faoliyat sohasi bilan bog‘liq bo‘lgan maxsus lug‘aviy qatlamini tashkil etadi. Ushbu qatlam tarkibiga harbiy unvonlar, bo‘linmalar, qurol-yarog‘ turlari, harbiy texnika, jangovar tayyorgarlik, strategiya, taktika va boshqaruv jarayonlarini ifodalovchi birliklar kiradi.

O‘zbek tilidagi harbiy leksikaning boyishida ingliz tilining ta’siri, avvalo, zamonaviy harbiy texnologiyalar va xalqaro terminologik almashinuv bilan bog‘liq. Masalan, drone (uchuvchisiz uchish apparati), radar (radiolokatsiya tizimi), missile (raketa), cybersecurity (kiberxavfsizlik), command (qo‘mondonlik yoki boshqaruv), reconnaissance (razvedka) kabi birliklar zamonaviy harbiy kommunikatsiyada muhim tushunchalarni ifodalaydi.

Ushbu terminlarning ayrimlari o‘zbek tilida bevosita tarjima orqali, ayrimlari esa xalqaro termin sifatida qo‘llanishi mumkin. Masalan, drone atamasi o‘zbek tilida “dron” shaklida ishlatilishi bilan birga, uning mazmunini to‘liq ifodalovchi “uchuvchisiz uchish apparati” birikmasi ham qo‘llanadi. Bu holat o‘zlashgan termin va uning milliy til vositalari asosidagi muqobili o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatadi.

Ingliz tilidan o‘zlashgan harbiy terminlarni quyidagi semantik guruhlarga ajratish mumkin:

Harbiy texnika va vositalar: drone, radar, tank, helicopter.

Harbiy aloqa va axborot tizimlari: communication, cybersecurity, network.

Harbiy boshqaruv va tashkiliy faoliyat: command, operation, strategy.

Razvedka va kuzatuv: reconnaissance, monitoring, surveillance.

Mazkur guruhlar ingliz tilining zamonaviy harbiy terminologiyani shakllantirishdagi o‘rnini ko‘rsatadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq terminlar o‘zbek harbiy leksikasining yangi qatlamini tashkil etmoqda.

Nemis tilining o‘zbek harbiy leksikasiga ta’siri esa tarixiy, ilmiy-texnik va terminologik aloqalar bilan izohlanadi. Nemis tilida shakllangan yoki xalqaro terminologiyada tarqalgan ayrim harbiy-texnik birliklar turli tillarda, jumladan, o‘zbek tilida ham uchraydi. Masalan, Pistole (to‘pponcha), Panzer (zirhli texnika yoki tank), U-Boot (suvosti kemasi), Sturm (hujum, shturm) kabi birliklar nemis harbiy leksikasiga xos misollardir [1; 225].

Biroq ushbu birliklarning o‘zbek tiliga kirib kelish yo‘lini aniqlashda ehtiyotkorlik zarur. Ularning ayrimlari o‘zbek tiliga bevosita nemis tilidan emas, balki rus tili yoki boshqa vositachi tillar orqali o‘zlashgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun terminning hozirgi shakli va uning etimologik manbasini farqlash muhim hisoblanadi [3; 71].

Nemis tiliga mansub harbiy terminlarni mazmuniga ko‘ra quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

Qurol-yarog‘ va harbiy vositalar: Pistole, Panzer.

Harbiy transport va texnika: U-Boot.

Jangovar harakat va jarayonlar: Sturm.

Harbiy-tarixiy tushunchalar: Wehrmacht, Bundeswehr.

Bu birliklar nemis harbiy terminologiyasining tarixiy va zamonaviy qatlamlarini ifodalaydi. Ularning o‘zbek tilidagi qo‘llanish darajasi bir xil emas: ayrimlari tarixiy matnlarda, boshqalari esa harbiy-siyosiy va ilmiy adabiyotlarda uchraydi.

Ingliz va nemis tillaridan o‘zlashgan harbiy terminlarning o‘zbek tiliga moslashuvida bir necha lingvistik jarayon kuzatiladi.

Birinchidan, fonetik moslashuv jarayonida xorijiy terminlarning talaffuzi va yozilishi o‘zbek tilining tovush tizimiga

muvofiqlashtiriladi. Masalan, ingliz tilidagi drone so‘zi o‘zbek tilida “dron” shaklida qo‘llanadi.

Ikkinchidan, morfologik moslashuv natijasida o‘zlashgan terminlar o‘zbek tilining grammatik qoidalariga muvofiq qo‘shimchalar qabul qiladi. Masalan, “dronlar”, “radarlar”, “tankchi” kabi shakllar bunga misol bo‘la oladi [1; 221].

Uchinchidan, semantik moslashuv jarayonida terminning ma’nosi o‘zbek tilidagi sohaviy tushunchalar bilan muvofiqlashtiriladi. Masalan, command so‘zi kontekstga qarab “buyruq”, “qo‘mondonlik” yoki “boshqaruv” ma’nolarini anglatishi mumkin.

To‘rtinchidan, kalkalash usuli orqali xorijiy terminlarning tarkibiy qismlari o‘zbek tilidagi muqobil birliklar yordamida ifodalanadi. Masalan, cybersecurity – “kiberxavfsizlik”, unmanned aerial vehicle – “uchuvchisiz uchish apparati”.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ingliz va nemis tillarining o‘zbek harbiy leksikasiga ta’siri mazmun va qo‘llanish doirasi jihatidan farqlanadi. Ingliz tili zamonaviy axborot texnologiyalari, xalqaro harbiy hamkorlik va raqamli boshqaruv bilan bog‘liq terminlarning tarqalishida muhim o‘rin tutadi. Nemis tili esa harbiy tarix, muhandislik va texnik terminologiya doirasida muayyan lingvistik ahamiyatga ega.

Shuningdek, harbiy terminlarning o‘zlashishida faqat til omili emas, balki tarixiy munosabatlar, ilmiy-texnik taraqqiyot, xalqaro hamkorlik va tarjima faoliyati ham muhim rol o‘ynaydi. Shu bois o‘zlashma terminlarni tahlil qilishda ularning etimologik kelib chiqishi, vositachi til va zamonaviy qo‘llanish xususiyatlarini birgalikda o‘rganish lozim.

Xulosa. O‘zbek tilidagi harbiy leksikaning boyishi murakkab va uzluksiz lingvistik jarayon bo‘lib, unda ingliz va nemis tillarining o‘ziga xos o‘rni mavjud. Ingliz tilidan kirib kelayotgan terminlar, asosan, zamonaviy harbiy texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya tizimlari, aviatsiya va xalqaro harbiy hamkorlik bilan bog‘liq bo‘lsa, nemis tilining ta’siri ko‘proq harbiy tarix, muhandislik va texnik terminologiyada namoyon bo‘ladi.

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Ingliz va nemis tillaridan o‘zlashgan terminlar o‘zbek harbiy leksikasining mazmuniy va funksional jihatdan kengayishiga xizmat qiladi.

Harbiy terminlarning o‘zlashishida bevosita va bilvosita til aloqalari muhim ahamiyatga ega.

Fonetik, morfologik va semantik moslashuv jarayonlari xorijiy terminlarning o‘zbek tilida faol qo‘llanishini ta’minlaydi.

Xalqaro terminlarni milliy til me’yorlariga muvofiq qo‘llash harbiy terminologiyaning izchilligi va aniqligini oshiradi.

Harbiy terminlarning etimologik manbasini aniqlashda ularning tarixiy rivojlanish yo‘li va vositachi tillarni hisobga olish zarur.

Umuman olganda, ingliz va nemis tillaridan o‘zlashgan harbiy terminlarni lingvistik jihatdan tadqiq etish o‘zbek harbiy terminologiyasining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, sohaviy lug‘atlarni takomillashtirish hamda harbiy sohada terminlardan samarali foydalanish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // Language. – 1950. – Vol. 26, No. 2. – P. 210–231.

[2] Ahrorbek, Vohidov. (2026). O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA HARBIY TERMINOLOGIYANING O‘RGANILISHI. ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. 3. 504-507. 10.66301/va8qqb74.

[3] Nuraliyevna, Nuraliyeva & Umida, Bozorova & Komila, Jumayeva & Nozima, Muhammadiyeva. (2025). INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA HARBIY TERMINOLOGIYANING SHAKLLANISHI VA LINGVISTIK XUSUSIYATLARI: QIYOSIY-TARIXIY TAHLIL. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. 95. 68-73. 10.64941/e7yw3h02.

[4] Qarshiyeva Shaxnoza Toxirovna, A. A. Yo’ldoshev “O’ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA LEKSIKOGRAFIYANING LEKSIKSEMANTIK XUSUSIYATLARI” // Academic research in educational sciences. 2022. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-va-ingliz-tillarida-leksikografiyaning-leksiksemantik-xususiyatlari (дата обращения: 14.11.2026).